

КАПІТАЛІЗАЦІЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: ГЕНЕЗИС ЕКОНОМІЧНОЇ СУТНОСТІ, РОЛЬ ТА СУЧАСНИЙ СТАН

Анотація. У статті розглянуто особливості капіталізації ресурсної бази комерційних банків, її необхідність і вплив на банківську систему України в цілому за сучасних умов розвитку економіки, пов'язаних із загостренням політичної, економічної, соціальної та військової ситуації в країні. Важливим аспектом даної статті виступають шляхи вирішення проблеми недостатньої капіталізації банківської системи, що тісно пов'язана з достатністю капіталів банків у вигляді компетентного аналізу показників і результатів діяльності вітчизняних банківських установ.

Ключові слова: капіталізація, капітал, капіталізація доходів, капітальна вартість, первісне нагромадження капіталу, капіталізація банківської системи, капіталізація банку.

КАПИТАЛИЗАЦИЯ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ: ГЕНЕЗИС ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СУЩНОСТИ, РОЛЬ И СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ

CAPITALIZATION OF THE BANKING OF UKRAINE: GENESIS OF ECONOMIC NATURE, THE ROLE AND MODERN STATE

Аннотация. В статье рассмотрены особенности капитализации ресурсной базы коммерческих банков, ее необходимость и влияние на банковскую систему Украины в целом в современных условиях развития экономики, связанных с обострением политической, экономической, социальной и военной ситуации в стране. Важным аспектом данной статьи выступают пути решения проблемы недостаточной капитализации банковской системы, которая тесно связана с достаточностью капитала банков в виде компетентного анализа показателей и результатов деятельности отечественных банковских учреждений.

Ключевые слова: капитализация, капитал, капитализация доходов, капитальная стоимость, первоначальное накопление капитала, капитализация банковской системы, капитализация банка.

Abstract. The article deals with the peculiarities of the capitalization of the resource base of commercial banks, its necessity and effect on the banking system of Ukraine as a whole in the present situation of economic development associated primarily with the aggravation of the political, economic, social and military situation. An important aspect of this paper is the solutions to the problem of insufficient capitalization of the banking system, which is closely related to the capital adequacy of banks, presenting as a competent analysis of parameters and performance of domestic banks.

Keywords: capitalization, capital, capitalization of income, capital value, primitive accumulation of capital, capitalization of the banking system, banks' capitalization.

Вступ. Глобальна економічна криза 2008—2009 рр. супроводжувалась зростанням обсягів проблемних активів банків і відпливом депозитів, що призвело до зниження рівня ліквідності. У результаті було актуалізовано проблему нарощування банками капітальної бази. Посилення вимог центрального банку до достатності капіталу і зниження обсягів кредитування загострило проблему підвищення рівня капіталізації банківської системи. Без ґрунтовного вивчення економічної сутності і дослідження ролі поняття «капіталізація» неможливо повною мірою розв'язати проблему нарощування комерційними банками капіталу і забезпечити в подальшому повноцінне відновлення кредитування та економічний розвиток країни. Вирішення даної проблеми сприятиме підвищенню конкурентоспроможності банківської системи України і прискорить процес інтеграції до Європейського Співтовариства.

Дослідженням проблеми капіталізації банківської системи займалися провідні вітчизняні і зарубіжні науковці. Серед них потрібно виділити таких науковців, як М. Д. Алексеєнко, О. В. Дзюблюк, Ж. М. Довгань, І. Б. Івасів, С. В. Міщенко, Л. О. Примостка, П. Роуз, Дж. Ф. Сінкі. Переважна більшість економістів зосереджені на дослідженні традиційних, загальних теоретичних засад підвищення капіталізації мають різні підходи до сутності і ролі капіталізації банківської системи. Недостатньо уваги приділяється інноваційним поглядам на розуміння і регулювання рівня капіталізації банківської системи. Саме інноваційні підходи, на наш погляд, допомогли б ефективніше вирішити проблеми капіталізації в умовах циклічного розвитку економіки і зростання концентрації банківських ризиків.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження основних підходів до трактування сутності капіталізації банківської системи й обґрунтування її ролі в економіці країни. Теоретичною і методологічною основою статті є діалектичний метод наукового пізнання фінансово-економічних явищ і процесів, фундаментальні положення сучасної економічної теорії з формування капіталу і нарощування капіталізації банківської системи. У процесі написання статті використано такі методи: історичний; порівняльного і фінансового аналізу.

Результати. Ефективність діяльності банківської системи значною мірою залежить від рівня її капіталізації. Саме в Україні цей показник є достатньо низьким. Причинами цьому є як недосконалість банківської системи загалом, так і окремих банків, які не мають можливості наростити значну ресурсну базу і здійснювати активні масштабні операції.

Поняття «капіталізація» є похідним від поняття «капітал». Термін «капіталізація» вже досить давно використовується в економічній теорії та практиці і має широке трактування.

У словнику французької мови «Le Tresor de la Langue Francaise informatise» та у науковій літературі термін «капіталізація» як економічна категорія вперше з'явилася у зв'язку з виходом у 1840 р. роботи французького публіциста та економіста П. Ж. Прудона під назвою «Що таке власність? Або дослідження про принцип права і влади». Автором було зроблено неправильний висновок про те, що процес капіталізації доходів є негативним явищем для виробництва, оскільки зменшує джерело походження його майбутніх доходів [1].

У 1770 р. Анн-Робер-Жак Тюрго у праці «Paperson Lendin gat Interest», на думку Мюррей Н. Ротбард, першим чітко сформулював сутність процесу капіталізації, але не називав його даною дефініцією. Автор вважав, що капіталізація витікає із «часової переваги, яка полягає в тому, що поточна капітальна вартість будь-якого блага тривалого користування в тенденції дорівнює сумі очікуваних річних доходів, дисконтованих із використанням ринкових норм часової переваги або ставок відсотка» [2].

У науковій літературі вважається традиційним пов'язувати процес раннього розвитку капіталізації з періодом раннього капіталізму (в період первісного нагромадження капіталу) і переходом до промислової революції 70-х років XVIII ст. Процеси первісного нагромадження капіталу (ПНК), який мав місце в економіці України та інших пострадянських країнах від початку 1990-х років, то слід підкреслити, що вони не мають загального коріння з класичним типом капіталізації.

Погляди вчених розділилися на дві позиції: 1) вважають ПНК звичайним процесом перерозподілу державної власності; 2) вважають ПНК — інверсійним типом первинного процесу капіталізації, що викликаний переходом «від панування директивно-планової форми господарювання до ринкових відносин в умовах уже сформованого індустріального суспільства» [3].

Визначення поняття «капіталізація» наводиться у Великій радянській енциклопедії 1969—1978 рр. із двох позицій:

- 1) перетворення додаткової вартості на капітал, тобто використання її на розширення капіталістичного виробництва;
- 2) процес утворення фіктивного капіталу.

Можна констатувати, що на сьогодні в економічній літературі існують різні підходи до трактування терміна «капіталізація».

Часто зустрічаються погляди, за якими капіталізація розглядається відповідно до процесу формування додаткової вартості, а саме: як процес, що продукує додану вартість [4]; як спрямування частини прибутку на збільшення власного капіталу банку (реінвестування чистого прибутку) [5, с. 144]; структури капіталу компанії [6, с. 187]; як спосіб збільшення статутного капіталу шляхом перерозподілу власного капіталу [7, с. 137]. Поширеним є трактування капіталізації виходячи з функціонального погляду як показника, що вимірює вартість: як метод оцінки вартості майна підприємства, фірми за розміром прибутку, який вони приносять [6]; спрямування частини прибутку на збільшення власного капіталу банку (реінвестування чистого прибутку) [8]; як процес оцінки вартості фірми, який проводиться на базі її капіталу; методу оцінки вартості майна підприємства, за розміром доходу, прибутку, який вони отримують [9, с. 277]; як процес оцінки вартості фірми, в основі якого лежить ринкова ціна її акцій і облігацій.

Потрібно звернути увагу на теоретичні засади визначення сутності капіталізації як економічного критерію в оцінці розвитку національної економіки [10; 11]; як критерію, на основі якого оцінюється ринкова вартість бізнесу [12]. З цієї позиції капіталізація трактується досить широко й увага зосереджується на економічному призначенні та необхідності забезпечення достатнього рівня капіталізації саме банківської системи. З позиції макrorівня капіталізацію більш за все доцільно розглядати як індикатор участі банків в забезпеченні економічного зростання. Недокапіталізована банківська система виступає одним із проблемних питань розвитку сучасної економіки [13, с. 12].

Термін «капіталізація» у чинному законодавстві України чітко не визначений (табл. 1). Аналіз показав, що різні показники оцінки капіталізації використовуються у різних сферах економіки.

Таблиця 1

ТРАКТУВАННЯ ТЕРМІНА «КАПІТАЛІЗАЦІЯ» В УКРАЇНСЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

№ з/п	Визначення терміна «капіталізація»	Нормативно-правовий акт
1	«... процес визначення вартості об'єкта оцінки на підставі чистого операційного або рентного доходу від його використання»	Закон України від 11 грудня 2003 р. № 1378 «Про оцінку земель»
2	«капіталізація — це визначення вартості об'єкта оцінки на підставі очікуваного доходу від його використання»	Постанова Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2003 р. № 1440 «Про затвердження Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав»
3	«... показник поточної ринкової вартості цінних паперів емітента»	Для корпоративного сектору (Україна)
4	«... похідний показник від поточної ринкової вартості цінних паперів емітента, випущених у обіг»	Правила допуску (лістингу) цінних паперів, котирування і вилучення їх з обігу на Українській міжбанківській валютній біржі

Необхідно наголосити, що найбільш поширеним є тлумачення поняття «капіталізація» як визначення вартості об'єкта оцінки на підставі очікуваного доходу від його використання.

Сутність капіталізації можна розкрити за допомогою кількох десятків визначень, у кожному з яких відображаються її різні аспекти, а отже, розкривається зміст окремих складових капіталізації. Не вдаючись до подальшого детального розгляду поглядів різних вчених на поняття «капіталізація», зазначимо, що загалом капіталізація являє собою реальний процес формування додаткової вартості та її перетворення на капітал, має переважно фінансову складову, взаємодіє з нею, але не зводиться лише до неї.

З урахуванням рівня дослідженості проблеми капіталізації в Україні, доходимо висновку, що методологічно капіталізацію банківської системи варто досліджувати у таких напрямках: 1) з позиції сукупного капіталу (реальна капіталізація); 2) з позиції вартості акцій банку на вторинному фондовому ринку (капіталізація як фінансове явище); 3) з позиції достатності капіталу (капіталізація в контексті її достатності для покриття ризиків); 4) з позиції фактора економічного зростання (оціночний показник участі банківської системи у розвитку економіки країни).

Аналіз великої кількості підходів і визначень дозволяє сформулювати власне визначення капіталізації як процесу накопичення і перетворення майбутніх доходів, очікуваних від діяльності об'єкта оцінки, в його вартість, що забезпечує приріст вартості банку в майбутньому.

Розглядаючи поняття капіталізації, слід відрізнити поняття «капіталізація банківської системи» і «капіталізації банку». Капіталізація банківської системи як показник характеризується відношенням сукупного капіталу всіх банків до ВВП, а капіталізація банку — відношенням величини власного капіталу до активів банку.

Відповідно до розглянутих визначень в економічній літературі можна знайти уособлене трактування капіталізації і як методу, і як способу, і як показника. Вважаємо, ще результатом розуміння капіталізації як процесу створення додаткової вартості та фінансового явища є забезпечення фінансової стабільності банку. Їх взаємозв'язок проявляється таким чином: забезпечення достатнього рівня капіталу банку служить основою його розвитку, забезпечує надійність і підвищує стабільність діяльності банківської установи на фінансовому ринку.

Зауважимо, що капіталізація є багаторівневим процесом, який охоплює всю економіку, модифікується на відповідних рівнях, реалізується в різних сферах, ринках, формах і галузях діяльності. Масштаб капіталізації визначає: на макрорівні — місце національної економіки в глобальній економіці; на мезорівні — місце банківської системи у національній економіці; на мікрорівні — параметри зростання суб'єктів господарювання. Наслідком наростання процесів капіталізації є її сприяння економічному зростанню.

Поєднання розуміння капіталізації як процесу, фінансового явища та як оцінного показника сприятиме досягненню фінансової стійкості банківської системи, підвищенню рівня довіри до банків та забезпечить економічну і фінансову безпеку нашої країни.

На сучасному етапі проблему капіталізації часто ототожнюють із проблемою розміру статутного або регулятивного капіталу. У зв'язку з цим доцільно зазначити, що проблема капіталізації

— це проблема загальної фінансової стабільності та автономності банківської системи, а отже — проблема належного обслуговування взятих на себе зобов'язань. Вона, в першу чергу, пов'язана з недостатньою адекватністю (достатністю) капіталів банків стосовно розміру сформованих ними активів, а не з розміром статутного чи регулятивного капіталів. Для регулювання цих моментів було розроблено Інструкцію про порядок регулювання діяльності банків.

Для якісної оцінки капіталу окремих банків і банківської системи необхідно провести аналіз і моніторинг показника достатності (адекватності) капіталу. Це потрібно не лише для оцінки ефективності функціонування окремо взятої банківської установи, а й для визначення надійності всієї банківської системи.

Аналіз свідчить про позитивну тенденцію до збільшення обсягу регулятивного капіталу банківської системи України в період 2005—01.04.2014 рр., оскільки регулятивний капітал є одним із найважливіших показників діяльності банків і застосовується для покриття негативних наслідків різноманітних ризиків, які притаманні для банків у процесі їх діяльності, і забезпечення захисту вкладів, фінансової стійкості і стабільної діяльності банків (табл. 2).

Таблиця 2

ДЕЯКІ ПОКАЗНИКИ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В 2005—2014 РР.

Показник	Рік									
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	01.04.2014
Регулятивний капітал, млрд грн	41,1	72,3	123,1	135,8	160,9	178,5	178,9	178,9	205,0	180,0
Достатність регулятивного капіталу Н2, %	14,2	13,9	14,0	18,1	20,8	18,9	18,1	18,0	18,3	14,8
Рентабельність капіталу, %	13,5	12,7	8,5	-32,5	-10,2	-5,3	3,0	3,03	0,8	-4,2

Джерело: Складено на основі статистичних даних НБУ[14].

Станом на 01.04.2014 значення показника достатності капіталу банківської системи України хоча й зменшилось на 3,2 % порівняно з 2013 р., проте було майже у піврази більшим від нормативного (14,8 %), що свідчить про належний рівень капіталізації банківської системи. Такий спад перш за все пов'язаний із банківською панікою 2014 р. і загостреною політичною, економічною, соціальною і військовою ситуацією в країні. Майже таке саме значення спостерігалось у період фінансово-економічної кризи 2008—2009 рр.

Можна зробити висновок, що вітчизняна банківська система ще спроможна своєчасно і в повному обсязі розрахуватися за своїми зобов'язаннями, які впливають із торгових, кредитних або інших операцій грошового характеру (рис. 1). Зрозуміло, що адекватність капіталу і складові регулятивного капіталу мають тенденцію до збільшення, але кризова ситуація в Україні може різко підірвати стабільний стан банківської системи. Тому потрібно взяти курс на підтримання показника і не допустити подальшого спадного тренда. Це є одним із головних завдань НБУ на сьогодні.

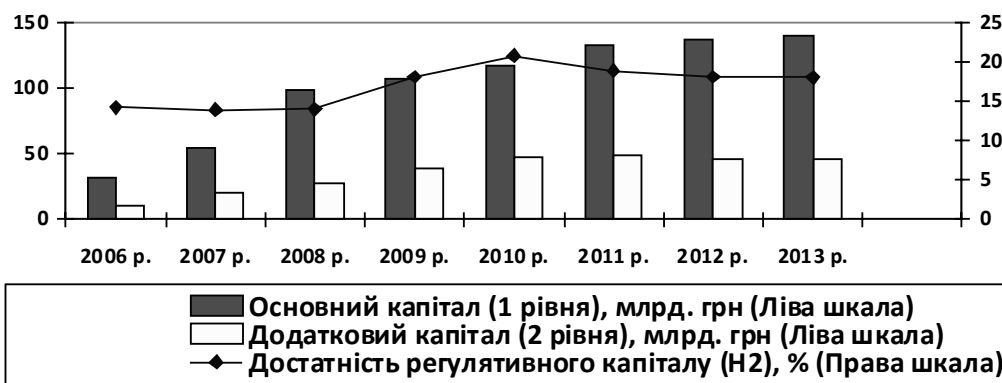

Рис. 1. Регулятивний капітал і норматив достатності (адекватності) капіталу Н2 банківського сектору України в 2006—2013 рр.

Джерело: Складено автором на основі статистичних даних НБУ [14].

Рівень капіталізації не є однаковим для всіх банків. Перед деякими банками вельми гостро стоїть проблема низького рівня капіталізації. На особливу увагу заслуговує рівень показника власного капіталу банківської системи України. Встановлено, що його значення протягом 2013 р. збільшилося на 23,3 млрд грн (табл. 3) і темпи збільшення власного капіталу в 2013 р. були вищими, ніж у 2012 р., але приблизно однаковими з 2010—2011 рр. Спад спостерігається у 2014 р., коли власний капітал знизився на 10,1 млрд грн. Це пов'язано найперше з економічними проблемами в країні і з деякими банками (наприклад, ПАТ «Брокбізнес-банк»).

Таблиця 3

ПОКАЗНИКИ КАПІТАЛІЗАЦІЇ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В 2006—2014 РР.

Показник	Рік								
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	01.04.2014
Власний капітал, млрд грн	42,6	69,6	119,3	118,2	137,7	155,5	169,3	192,6	182,5
Темпи зростання ВК, %	167,1	163,4	171,4	99,1	116,5	112,9	108,9	113,8	95,6
Валовий внутрішній продукт, млрд грн	544,2	720,7	948,1	913,3	1083	1302	1409	1455	1411 (прогноз)
Темпи зростання ВВП, %	123,3	132,4	131,6	96,3	118,5	120,3	108,2	103,3	96,9
Частка власного капіталу у ВВП, %	7,8	9,7	12,6	12,9	12,7	11,9	12,0	13,2	12,9

Джерело: Складено автором на основі статистичних даних НБУ [14].

Значення частки власного капіталу банків України у ВВП протягом 2008—2014 рр. суттєво не змінювалося і за станом на 01.04.2014 становило 12,9 %. Водночас на відміну від докризових років, коли темпи зростання власного капіталу банків випереджали темпи зростання ВВП, від 2009 р. тенденція змінилася на протилежну (рис. 2).

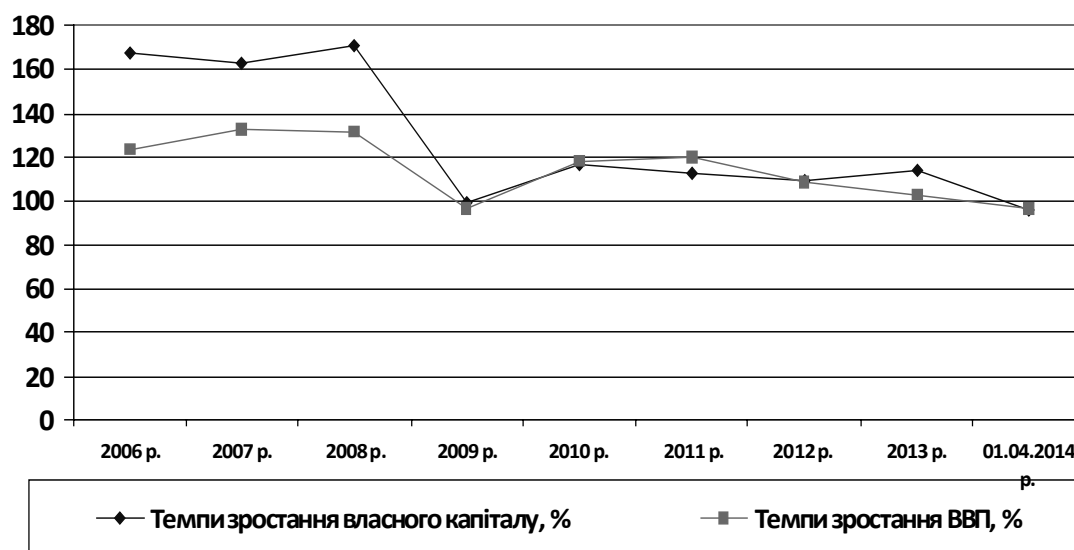

Рис. 2. Показники збільшення ВВП та власного капіталу банківського сектору в 2006—2014 рр.

Джерело: Складено на основі статистичних даних НБУ [14].

Зміни темпів зростання власного капіталу банківського сектору України від 171,4 до 99,1% протягом 2009 р. і від 113,8 до 95,6 % у 2014 р. були зумовлені насамперед від'ємним результатом діяльності банківської системи, рівень якого за станом на 01.01.2010 становив – 38,450 млрд грн (рис. 3) порівняно з позитивними показниками за станом на 01.01.2009 (+7,304 млрд грн).

Рис. 3. Результат діяльності банків України у 2006—2014 рр.

Джерело: Складено на основі статистичних даних НБУ [14].

Крім того, якщо в докризовий період банки України мали доступ до зовнішніх запозичень, то під час кризи 2008—2009 рр. і за загострення політичної ситуації наприкінці 2013 — початку 2014 рр., він був суттєво обмежений, що позначилося на темпах приросту власного капіталу банків. Тому зараз від НБУ необхідно вимагати рішучих кроків з урегулювання ситуації, яка склалася. Саме підтримання рівня капіталізації банківської системи і перспектива його збільшення приведе до покращення стабільності банківської системи та прискорених темпів економічного зростання країни в цілому.

Висновки. Проведений теоретичний аналіз сутності та кількісних показників капіталізації банківської системи України ще раз підкреслив, що капіталізація втілює можливості банківської системи здійснювати вплив на розвиток і підвищення темпів економічного зростання, збільшувати обсяги банківських операцій та інвестування, забезпечувати інтереси вкладників і кредиторів, не допускаючи при цьому значних ризиків.

Сутність капіталізації можна розкрити за допомогою десятків визначень, у кожному з яких відображаються її різні аспекти, а отже, розкривається сутність окремих складових капіталізації. Не вдаючись до подальшого детального розгляду поглядів різних вчених на поняття «капіталізація», зазначимо, що капіталізація являє процес формування додаткової вартості та її перетворення на капітал, має переважно фінансову складову, взаємодіє з нею, але не зводиться лише до неї.

Стосовно банківської системи України потрібно сказати, що вона є відносно молодого, але встигла пройти всі фази економічного циклу, про що свідчить проведений аналіз та різкі флуктуації розрахованих показників. Що пов'язано із системним ризиком (криза 2008—2009 рр.) і внутрішніми загрозами банківській системі (2014 р.). На сьогодні питання капіталізації є актуальним і потребує подальшого вивчення по можливості з використанням інноваційних підходів, що залежить від еволюції економічних поглядів вітчизняних і зарубіжних науковців.

Список використаних джерел

1. Довгань Ж. Капіталізація банківської системи України / Довгань Ж. // Вісник Національного банку України. — 2008. — № 11. — С. 10—14.
2. Тюрго А.Р. Избранные экономические произведения / Тюрго А.Р. — М. : Изд-во соц.-экон. литературы, 1961.
3. Коваленко В.В. Капіталізація банків: методи оцінювання та напрямки підвищення : монографія / Коваленко В.В., Черкашина К.Ф. — Суми : УАБС НБУ, 2010. — С. 153.
4. История экономических учений : учеб. пособ. / [под ред. В. Антонова]. — М. : Инфра-М, 2000. — 784 с.
5. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / Смит А. — М. : Соцэкгиз, 1962. — 684 с.

6. Енциклопедія банківської справи України / [редкол. : В.С. Стельмах (голова) та ін.]. — К. : Молодь : Ін Юре, 2001. — 680 с.
7. *Алексєнко М.Д.* Капітал банку: питання теорії і практики : монографія / М.Д. Алексєнко. — К. : КНЕУ, 2002. — 276 с.
8. Введение в банковское дело / [под ред. Г. Асхауэра. — М. : Мир и культура, 1997. — 627 с.
9. Банківський менеджмент : навч. посіб. / за ред. О.А. Кириченка]. — 3-тє вид., перероб. і доп. — К. : Знання-Прес, 2002. — 438 с.
10. *Дзюблюк О.В.* Глобалізаційні процеси та участь іноземного капіталу у розвитку вітчизняної банківської системи / Дзюблюк О.В. // Банківська справа. — 2008. — № 2. — С. 37-45.
11. *Жарковская Е.П.* Банковское дело : учеб. / Жарковская Е.П. — 3-е изд., испр. и доп. — М. : Омега-Л, 2005. — 440 с.
12. *Шкодiна I.B.* Особливості інституційних перетворень та концентрація банківського капіталу в Україні / Шкодiна I.B., Підліснюк О.В. // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. — 2008. — № 2. — С. 77–81
13. Капіталізація економіки України / [за ред. В.М. Гейця, А.А. Гриценка]. — К. : Ін-т економіки та прогнозування, 2007. — 220 с.
14. Офіційний сайт НБУ: Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>

28.04.2014